

Vykypěl, Bohumil

Tři sborníky o vernakularizaci

Linguistica Brunensia. 2021, vol. 69, iss. 1, pp. 113-118

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/LB2021-1-12>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144172>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tři sborníky o vernakularizaci

Pursuing a New Order. Volume I: Religious Education in Late Medieval Central and Eastern Central Europe.

Ed. Pavlína Rychterová with the collaboration of Julian Eckert. Turnhout: Brepols. 2018. 265 s. The Medieval Translator / Traduire au Moyen Âge, 17,1.

ISBN 978-2-503-58180-4

Pursuing a New Order. Volume II: Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation.

Ed. Pavlína Rychterová with the collaboration of Julian Eckert. Turnhout: Brepols. 2019. 321 s. The Medieval Translator / Traduire au Moyen Âge, 17,2.

ISBN 978-2-503-58182-8

Anfangsgeschichten. Der Beginn volkssprachiger Schriftlichkeit in komparatistischer Perspektive / Origin Stories: The Rise of Vernacular Literacy in a Comparative Perspective.

Ed. Norbert Kössinger, Elke Krotz, Stephan Müller, Pavlína Rychterová. Paderborn: Wilhelm Fink. 2018. 402 s. MittelalterStudien des Instituts zur Interdisziplinären Erforschung des Mittelalters und seines Nachwirkens, Paderborn, 31.

ISBN 978-3-7705-6346-3

1. Jinde jsem se v náčrtu pokusil ukázat na deskriptivní užitečnost a explikativní sílu konceptu vernakularizace (srov. VYKYPĚL 2019). Nyní máme před sebou dva sborníky se zastřešujícím tématem vernakularizace v pozdním středoevropském středověku, tedy tématem pronikání lidových jazyků do funkcí předtím zastávaných latinou nebo – z jiného úhlu – přesunu socio-kulturních hodnot dosud kódovaných latinou do lidových jazyků. Toto pronikání a tento přesun přirozeně nebyl mechanický proces ve smyslu jakéhosi překladu zboží z jednoho vehikula na druhé, ale představovaly složitou transformaci. Jak se píše v úvodu k prvnímu svazku, zachytit tento proces koherentně a monograficky zatím není možné (bude-li to ovšem kdy možné), a tak se vydává tento sborník příspěvků, zaměřujících se na některé jeho aspekty. Také proto myslím není tolik důležité převyprávět jednotlivé texty jako spíše upozornit konkrétně na podnětný celek a obecně vůbec na dané vernakularizační téma. Přesto alespoň stručně k obsahu.

První svazek (RYCHTEROVÁ 2018) obsahuje příspěvky pojednávající o vernakulárních textech na různá náboženskovzdělávací témata: německojazyčná laická diskuse z 13. a 14. století o neposkvrněném početí P. Marie (Réjane Gay-Canton: *Ich sey ain laye ploss*: Four laymen writing on a theological controversy (last quarter of the thirteenth century – last third of the fourteenth century, s. 21–46), (značná) recepce německého překladu dopisů sv. Jeronýma (Soňa Černá: *The Letters of St Jerome of the Prague chancellor and notary John of Neumarkt: A transmission history*, s. 47–74), hebrejské překlady několika křesťanských autorů (Tamás

Visi: Latin-to-Hebrew translations in late medieval Ashkenaz: Two different strategies, s. 75–90), Tomáše Štítného *O hospodářovi* a jeho latinská předloha (Pavel Blažek: Thomas of Štítné's *On the Householder* (*O hospodářovi*) and its Latin model, s. 91–119), téhož adaptace spisu Rudolfa z Biberachu (Pavlína Rychterová: Thomas of Štítné (1330–1400) and his translation of *De septem itineribus aeternitatis* by Rudolf of Biberach, s. 121–144), pozdněstředověké německé texty žánru *ars moriendi* (Christine Glaßner: The German *Ars moriendi*: Texts from the circle of the so-called Viennese school of translators and their circulation in the fifteenth century, s. 145–167), otázka funkčního poměru latiny a maďarštiny na příkladu budapeštského klášteřa dominikánek (Farkas Gábor Kiss: Reading nuns at the *Insula Leporum* (Hungary): Traces of bilingualism in a late medieval Dominican nunnery, s. 169–192), krakovského Baltazara Opeca *Żywot Pana Jezusa Krysta* a jeho poměr k latinské předloze (Rafał Wójcik: The Polish version of the *Meditaciones vite Christi* by Baltazar Opec, s. 193–212).

Druhý svazek (RYCHTEROVÁ 2019) pak zahrnuje texty dotýkající se – zejména na příkladu teologicko-polemické literatury – poměru vernakularizace a (husitské) reformace, poměru dialektického ve své podstatě, když univerzální hnutí užívalo lokální prostředky, včetně lidového jazyka: užívání češtiny a němčiny v karlovské Praze (David G. Mengel: *Plures linguae in Praga nescimus*: Conrad Waldhauser on Czech and German in fourteenth-century Prague, s. 19–52), (značně kreativní) recepce Viklefa (Martin Dekarli: Translating political theology into vernacular: *Réécriture* of John Wyclif's *Oeuvre* in late medieval Bohemia, s. 53–89), Husova kázání psaná latinsky a pronášená česky (Pavel Soukup: The *Puncta* of Jan Hus: The Latin transmission of vernacular preaching, s. 90–126), latinská a česká verze *Tabulí* Mikuláše z Drážďan (Petra Mutlová: Religious cross-currents at the end of the Middle Ages: Remarks on the textual transmission of Nicholas of Dresden's *Tabule veteris et novi coloris*, s. 127–151), latinský překlad Husovy *Postily* a různorodá interakce latiny a češtiny v něm (Jan Odstrčilík: Translation and transformation of Jan Hus's *Czech Sunday Postil*, s. 153–184), *Pieší o Wiklefi* Andrzeje Gałky (Paweł Kras: The vernacular eulogy of John Wyclif by Master Andrzej of Dobczyn: Textual transmission of dissident ideas in fifteenth-century Poland, s. 185–203), Řehoře Hrubého z Jelení překlad *Vitaspatrum* (Jakub Sichálek: Vernacular *Vitaspatrum* in the religious polemic between Catholics and Utraquists in Bohemia, around the year 1500, s. 205–231), německé apologie moravských novokřtěnců (Jiří Černý: The Nikolsburg Anabaptists and their German-language apologies, s. 233–263).

Podněty, které oba svazky přinášejí, a myšlenky, které nás při jejich čtení napadají, jsou mnohé. Tak například Hrabáková a jiných demokratizace nebo zlidovění české literatury myslím není nutně nekompatibilní s konceptem vernakularizace (sv. I, s. 13); mám dojem, že je to spíš jakási vulgárnemarxistická interpretace procesu vernakularizace. Zejména paleoslovenista si položí naléhavou otázku, co s českocírkevněslovanskou literaturou 10.–11. století, z větší části překládající nebo adaptující latinské texty; je to vernakularizace před vernakularizací, případně slepá linie vernakularizace? K zamyšlení se také hodí dekonstruktivní zpochybnění jednoduché korelace středověké latiny s vyššími funkcemi a lidových jazyků s nižšími funkcemi poukazem na možnost užívat latinu i v běžné komunikaci, dosvědčenou středověkými vokabulárii, která obsahují také výrazy pro věci běžného života (sv. I,

s. 169). Pěkné jsou konečně – opustíme-li už vlastní vernakularizační tematiku – poznámky ke konfesním variantám předmluvy Řehoře Hrubého k jeho překladu *Vitaspatrum* (sv. II, s. 224–227): že Řehoř předmluvu konfesně „adaptoval“ podle adresáta, nesvědčí o absenci jeho vlastního konfesně definovaného stanoviska, ale o ochotě k multikonfesnímu soužití v té době; dodejme, že podobně tomu zjevně bylo například i s dobovými tiskaři: tisknou-li pro více konfesí, neznamená to myslím absenci jejich konfesionalizace (jak mají za to VOIT 2013, 375–376, 2017, 268 nebo VOLEKOVÁ et al. 2019, 83, pozn. 186), ale spíše ochotu (lhostejno nakolik internalizovanou) k soužití po ničivých konfesních válkách. Zkrátka doporučujeme brepolsovské sborníky k pozornosti!

2. Možná ale ještě zajímavější je třetí sborník, na nějž zde chceme upozornit (KÖSSINGER et al. 2018). Přináší případové studie, z větší části původně přednesené na konferenci ve Vídni v únoru 2013, k počátkům vernakulárního písemnictví ve středověku a paleta jeho témat je vskutku široká. Čteme tam o podmínkách vzniku vernakulárního (německého) písemnictví v karolinské době, mezi nimiž autor zdůrazňuje roli královského dvora (Wolfgang Haubrichs: Pragmatic and cultural conditions of vernacular literacy in Carolingian times, s. 11–37), o „lidovém jazyce“, tedy literární stylizaci běžně mluveného jazyka, v Byzanci (Carolina Cupane: Volkssprache und Volksliteratur in Byzanz, s. 39–70), o (zdnalivě) paradoxním fungování latiny jako vernakulárního jazyka (Lars Boje Mortensen: Latin as vernacular: Critical mass and the ‘librarization’ of new book languages, s. 71–90), o počátcích románských jazyků obecně (Maria Selig: *lingua romana (rustica)*. Oder: Vom ersten Schreiben auf Romanisch, s. 91–114) a na Iberském poloostrově zvláště (Heiner Böhmer: Early vernacular literacy in the Iberian Peninsula, s. 115–164), o staroslověněštině na Velké Moravě a v Čechách (Pavčina Rychterová: Old Church Slavonic in Great Moravia and Bohemia: Origins, traditions, interpretations, s. 165–184), o postavení chorvatštiny ve středověku (Mateo Žagar: The written Croatian vernacular in the Middle Ages between Church Slavonic and Latin, s. 185–197), o počátcích literární finštiny a estonštiny (Johanna Laakso: The language of the people, or a language for the people? On the literarisation of the vernaculars in Finland and Estonia, s. 199–218), o počátcích keltského písemnictví v Británii (Helmut Birkhan: Der Beginn volkssprachlicher Schriftlichkeit im alten Britannien, s. 219–257), o počátcích irského písemnictví, vyznačujícího se pozoruhodnou rovnocenností domácího jazyka a latiny (Pádraic Moran: Irish vernacular Origin Stories: Language, literacy, literature, s. 259–273), o počátcích vernakulárního písemnictví na germánském Severu, na Islandě podobně pozoruhodně dominantního vůči písemnictví latinskému (Robert Nedoma: Der Beginn volkssprachlicher Schriftlichkeit im alten Skandinavien. Eine Skizze, s. 275–301), o otázkách spojených s počátky anglosaského písemnictví (Ursula Schaefer: Mute letters and speaking objects: A cultural study of early English poetic scripting, s. 303–335), o vzniku a rozvinutí gótského písemnictví (Verio Santoro: Der Weg der Goten zur Schriftlichkeit als Identitätsfindung, s. 337–355), o pojetí dějin raného německého písemnictví (Norbert Kössinger: Mission – Bildungspolitik – Kulturprogramm: Three Old paradigms and new insights into the beginnings of German-language written tradition, s. 357–379) a nakonec jako o exotické srovnávací paralele o tibetštině (Birgit Kellner: Vernacular literacy in Tibet: Present debates and historical beginnings, s. 381–402).

Také při čtení tohoto svazku nás napadají různé myšlenky. Tak vyvstává otázka definice samotného pojmu vernakularizace. V úvodu (s. 7) se vernakularizace stručně vymezuje jako integrace lidových jazyků do sféry písemnictví a vzdělanosti vyhrazené v židovsko-křesťanském kontextu latině, řečtině, hebrejštině a zčásti staroslověnětině. Uvážíme-li ale například, že vedle toho tu už takřkajíc od začátku, tedy od pozdní antiky máme další kulturní jazyky jako arménštinu nebo gruzínštinu, nebo že staroslověnětina sama může být pokládána za produkt vernakularizace, bude asi šikovnější širší definice či méně historická definice vernakularizace jako procesu, v němž prestižní či kulturní jazyk je nahrazován jazykem, který není jeho varietou nebo je varietou dosti vzdálenou, ale je bližší dané jazykové komunitě (jinou, ale podobnou širší definici vernakularizace čteme na s. 380, nepřekvapivě v textu o tibetštině); pak může být vernakularizací nahrazování latiny na evropském středověkém západě, ale také už předtím nahrazování řečtiny latinou ve stoletích před Kristem (s. 71) nebo potom novověké nahrazování „imperiálních“ jazyků (s. 77), např. němčiny češtinou, a ovšem také nahrazování církevní slovanštiny v diglotické situaci *Slavia orthodoxa* nebo nahrazování řečtiny v digloticko-bilingvní situaci Řeků atd.

Pokud jde o postavení latiny či přesněji středověké latiny, má Mortensen, jak naznačeno výše, latinu v románských zemích před 13. stoletím, tj. před definitivním etablováním románských jazyků, beze všeho za vernakulární jazyk. Tím se ovšem z jiného úhlu vracíme k onomu dekonstruktivním zpochybnění jednoduché korelace středověké latiny s vyššími funkcemi a lidových jazyků s nižšími funkcemi, tematizovanému v předchozím oddíle. Bylo by třeba to důkladněji promyslet, ale pokud jde o románskou oblast, poměr lidových jazyků a latiny před (přibližně) 13. stoletím je třeba nejspíš stále chápat jako diglotický (s. 108–109).

Na otázku, zda českocírkevněslovanské písemnictví představuje vernakularizaci před vernakularizací, položenou rovněž v předchozím oddíle, nám příspěvek věnovaný ve sborníku staroslověnětině (s. 165–184), bohužel neodpoví, protože jeho autorka viditelně psala na téma pro ni nové, a dopustila se tak ve věci církevní slovanštiny v raněstředověkých Čechách různých omylů. Naštěstí námět k odpovědi poskytne jiný text: Mortensen klade otázku kontinuity vernakularizace (či vernakularizací), tedy zda jsou například karolinské počátky ve spojitosti s vrcholně středověkým rozmachem vernakulárního písemnictví („vernakulární revolucí“), a domnívá se, že spojitost není nutná, a postuluje, že pro definitivní etablování vernakulárních jazyků je nezbytná větší sociální relevance vernakulární knižní kultury, kterou tato získala právě až ve vrcholném středověku (s. 76–80). Podobně si můžeme klást v českém prostředí otázku po kontinuitě mezi českocírkevněslovanským a staročeským písemnictvím a podobně jako Mortensen můžeme nepovažovat spojitost mezi nimi za nutnou a mít za nezbytné pro definitivní etablování staré češtiny jako kulturního jazyka teprve zvýšení sociální relevance staročeského písemnictví, ať už jakkoli motivované, na přelomu 13. a 14. století.

Pokud jde o staroslověnětinu na Velké Moravě, novum nebo dobová neobvyklost zde nespočívaly v tom, že jí byl lidový jazyk užit pro písemnictví nebo pastoraci (v tom skutečně staroslověnětina zapadala do západního kontextu, jak se píše na s. 173), ale v tom, že jí bylo lidového jazyka užito pro liturgii. Tato Konstantinova a Metodějova zvláštnost je nečasová v tom, že je – jak opakovaně vyzdvihl Vavřínek (srov. např. VAVŘÍNEK 1987) – vlastně pozd-

něantická: také v našem sborníku se zmiňuje, že ve 4.-5. století se řada nových jazyků stává jazyky písemné kultury, překladu Bible, ba dokonce liturgie, mezi nimi také arménština a góština (s. 341). Může nás pak napadnout hledat přímou spojnicí Konstantinova a Metodějova podniku s těmito pozdněantickými podniky. Pokud jde o arménštinu, skutečně se o to pokusil TRUNTE (2012, 59) a jeho pokus nám nepřijde nemožný. O něco odvážnější by byl pokus o spojnicí s góštinou. Na úplném konci kapitoly o góštině (s. 354) se v poznámce odkazuje na jednu jeho realizaci (srov. LAZAROVA 2013), sice dost rozpačitou, pokud jde o srovnání gótské abecedy s cyrilicí, ale užitečnou, pokud jde o historická svědectví o existenci gótských komunit na Balkáně v 9. století. Vzpomenout pak můžeme na starý Hammův pokus o hledání vlivů gótského překladu bible na překlad staroslověnský (srov. HAMM 1942); ten sice hned energicky odmítli JANKO (1942) a VAJS (1939-46), ale snad by nebylo od věci se na něj znovu podívat bez dobového válečného pohnutí a ovšem také naopak s větší střízlivostí i akribií, než jakou v juvenilní práci - nezapíráme - prokázal Hamm. Nicméně jakkoli by taková a podobná zkoumání byla jistě zajímavá i poučná, musíme přiznat, že známá 16. kapitola *Života Konstantinova*, kde se vypočítávají národy s bohoslužbou ve vlastním jazyce, mezi nimiž jsou sice jmenováni také právě Arméni a Gótové, ale stejně tak ještě deset dalších (s dodatkem „a mnozí jiní“), dosti zřetelně ukazuje, že Konstantinovu (a Metodějovu) inovaci je spíš než nějakým zvláštním osobním vztahem (např. k arménštině) nebo zkušeností s jednotlivým užíváním liturgie (např. v góštině) třeba vysvětlit „prozaičtěji“ poučeností vzdělance a rozhleděností prakticky činného intelektuála.

V souvislosti se západním či franckým kontextem velkomoravského kulturního podniku, zmíněným na začátku předchozího odstavce, by ovšem naopak také velmi stálo za to prozkoumat starou tezi Edwarda Schrödera o ohlasu cyrilometodějské misie u Otrfida z Weisenburku (srov. SCHRÖDER 1914). Značně vypovídající by přitom bylo rovněž pojednání o recepci této teze, ostatně hned za čerstva a (celkem pochopitelně) s radostí referované Arne Novákem (srov. NOVÁK 1915).

Obecně je trochu nepříjemná tendence, patrná také u některých autorů našeho sborníku, klást do protikladu jejich vyprávění a vyprávění „národních filologií“ a přitom tento protiklad stylizovat jako protiklad mezi historickou empirií a apriorní konstrukcí (zapadá to do dnešního širšího trendu devaluace pojmu národa a národního státu). Hjelmsovologové ovšem vědí, že všechna věda je konstrukce ze zkušenostních dat, a jde jen o to, zda nám určitá konstrukce prospívá, nebo škodí.

A tak bychom s nápady a náměty pro další bádání mohli pokračovat. Zkrátka také finkovský sborník doporučujeme k pozornosti!

LITERATURA

- HAMM, Josip. 1942. Über de gotischen Einfluß auf die altkirchenslavische Bibelübersetzung. *Zeitschrift für vergleichenden Sprachforschung* 67, 112-128.
- JANKO, Josef. 1942. Měl-li Wulfilův gotský překlad bible vliv na překlad starocírkevněslovanský? *Časopis pro moderní filologii* 28, 29-42, 121-134, 254-268.

- LAZAROVA, Svetlana. 2013. The Gothic alphabet of Bishop Wulfila and the Cyrillic alphabet culture. In: KALIF, Anders – MUNKHAMMAR, Lars, eds. *Wulfila 311–2011: International Symposium, Uppsala University June 15–18, 2011*. Uppsala: Uppsala universitet, 137–143.
- KÖSSINGER, Norbert – KROTZ, Elke – MÜLLER, Stephan – RYCHTEROVÁ, Pavlína, eds. 2018. *Anfangsgeschichten. Der Beginn volkssprachiger Schriftlichkeit in komparatistischer Perspektive / Origin Stories: The Rise of Vernacular Literacy in a Comparative Perspective*. Paderborn: Wilhelm Fink.
- NOVÁK, Arne. 1915. Ohlas působení Metodějova a Konstantinova v soudobém Německu. *Český časopis historický* 21, 79–80.
- RYCHTEROVÁ, Pavlína, ed. 2018. *Pursuing a New Order. Volume I: Religious Education in Late Medieval Central and Eastern Central Europe*. Brepols: Turnhout.
- RYCHTEROVÁ, Pavlína, ed. 2019. *Pursuing a New Order. Volume II: Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation*. Brepols: Turnhout.
- SCHRÖDER, Edward. 1914. Otfrid beim Abschluss seines Werkes. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 55, 377–380.
- TRUNTE, Nikolaos H. 2012. *Slavia Latina. Eine Einführung in die Geschichte der slavischen Sprachen und Kulturen Ostmitteleuropas*. München – Berlin: Otto Sagner.
- VÁJS, Josef. 1939–46. Je-li staroslověnský překlad evangelií a žaltáře nějak závislý na gotském překladu Vulfilově? *Byzantinoslavica* 8, 145–171.
- VAVŘÍNEK, Vladimír. 1987. Původnost a historický význam kulturního díla cyrilometodějské misie. In: POKORNÝ, Ladislav, ed. *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 136–144.
- VOIT, Petr. 2013. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*. I. Praha: KLP.
- VOIT, Petr. 2017. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*. II. Praha: Academia.
- VOLEKOVÁ, Kateřina – SVOBODOVÁ, Andrea – MATIASOVITSOVÁ, Klára – HOMOLKOVÁ, Milada. 2019. Staročeský překlad biblických prologů. In: VOLEKOVÁ, Kateřina – SVOBODOVÁ, Andrea, eds. *Staročeské biblické předmluvy*. Praha: Scriptorium, 11–153.
- VYKYPĚL, Bohumil. 2019. Obrození a vernakularizace. In: MALČÍK, Petr – KARLÍK, Petr, eds. *Svět podle Grepla. Prof. Miroslavu Greplovi k devadesátým narozeninám*. Brno: Host, 205–208.

Bohumil Vykypěl

Czech Language Institute of the CAS, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

Czech Republic

vykypel@ujc.cas.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.